

JEŠE-PAVLIĆ PAULA

SJEĆANJA NA MOJU BRAČU STJEPANA-PIPU
I NIKOLU-NIKOLU PAVLIĆA I NJIHOV
POLITIČKI RAD U BANJOJ LUCI

Naša se porodica doselila iz Bosanske Kostajnice u Banju Luku 1921.godine.Do preseljenja je došlo zbog premještaja oca u Finansijsku direkciju,gdje je radio i par godina kasnije penzionisan kao finansijski komesar.U istoj je ustanovi radio kao finansijski inspektor i Nikola Mažar,drug i prijatelj našeg oca iz mladosti.Obojica su,naime,bili iz Drežnik-grada,sela u Lici u Blizini Bihaća,gdje i sada postoje zaseoci Pavlići i Mažari.U mladosti su zajedno drugovali i zajedno otišli u finansijsku struku.Ta je njihova povezanost iz mladosti i školovanja kasnije obuhvatila i njihove porodice,koje su imale isti životni put i identičan sadržaj življenja.Slučaj je htio da nekako u isto vrijeme zajedno budu premješteni u Banju Luku,naš otac iz Bosanske Kostajnice,a Nikola Mažar iz Bosanskog Petrovca.Dolaskom u Banju Luku omogućeno je da se porodice u prostornoj bliskosti još više povezuju.Ta se povezanost najviše izrazila u međusobnom kumstvu.Bili su međusobni dvostruki kumovi po vjenčanju,a i međusobni kumovi djeci.Vezanost je bila,kako su naši roditelji kazivali,devetorostrukim kumstvom.Kumovali su nam očevi i majke i opredeljenje za ime mome bratu bilo je u najužoj vezi sa imenom očevog i porodičnog prijatelja.

Dane Pavlić i Nikola Mažar bili su republikanskog političkog opredeljenja.Zbog glasanja za Hrvatsku republikansku seljačku stranku na parlamentarnim izborima februara 1925.godine,uslijedila je kazna premještaja za obojicu.Morali su otići u mjesta premještaja da krivično ne bi odgovarali,ali su porodice ostavili u Banjoj Luci.Novih se dužnosti nisu htjeli prihvatiti i uslijedilo je zajedničko penzionisanje jer je to

za njih bilo prihvatljivije nego da ostanu i dalje u državnoj službi izloženi hirevima političkih vlastodržaca.

Po dolasku u Banju Luku stanovali smo u kući doktora Pišteljića, a poslije očevog penzionisanja preselili smo se u jednu kuću kod Bolnice u Brijanovoj ulici, sada Zdrave Korde. Te kuće danas više nema. Tu smo ostali sve do negdje 1932. godine, kada je uslijedilo preseljenje u jednu kuću između današnjih ulica Mirka Višnjića i fra Grge Martića, nešto malo niže od zgrade današnje Padagoške akademije. U ovoj smo kući ostali i nekoliko mjeseci poslije aprilskog rata 1941. godine, kada je izvršeno nasilno preseljenje da bi se tu smjestio jedan kulturbundovac sa svojom fotografskom radnjom "Foto-Rekord". Preselili smo se u današnju ulicu Braće Pavlić u stalnoj strepnji šta sve protiv nas može preduzeti ustaški režim sa svojim banjalučkim nosiocem zločincem Viktorom Gutićem. Sva ova preseljenja spominjem da bi se lakše mogla locirati određena događanja vezana za politički rad moje braće, a i drugih komunista s kojima su bili povezani.

Nikica se u Banjoj Luci upisuje u Realnu gimnaziju, po godinama nešto mlađji od svojih razrednih kolega. (1) Među kolegama imao je mnogo drugova, ali su mu najbliži bili, kao i svima nama, članovi porodice Mažar jer su se družili i zajedno rasli Josip-Šoša, Ivica i Drago Mažar, Nikica, Stjepan-Pipo i Dane Pavlić, a i ženska djeca obe porodice. U svim sadržajima bili smo, takoreći, jedna porodica.

U to je vrijeme s nama u kući stanovao jugoslovenski oficir MILIVOJE KUNDAK, politički veoma napredan čovjek. On nije bio samo simpatizer Partije, nego i njen saradnik jer su se u njegovoj sobi održavali i partijski sastanci. Medjutim, zvanično nije primljen u KPJ da u slučaju eventualne provale za njega ne bi nastale izuzetno štetne posljedice. Smatralo se, kako su mi kasnije rekli, da i bez formalnog prijema za interese komu-

(1) Nikola-Nikica Pavlić rođen je u Kiseljaku 23. novembra 1912. godine. Osnovnu školu pohađao je u Bos. Kostajnici. U osnovnu školu pošao je prije ostale djece. Primljen je sa nepunih šest godina zahvaljujući učiteljici Jančić, budući da je pokazivao izuzetnu bistrinu i volju, a da ne bi izgubio volju za školu jer su se upisivali oni s kojima se igrao. Porodici Pavlić sklona učiteljica, inače prijateljica mame Pavlić, primila je Nikicu u prvi razred. Sve je razrede završavao sa odličnim uspjehom. Iz tog vremena datira i poznanstvo sa Josipom Zmazekom.

nističkog pokreta predstavlja dragocjenog čovjeka koga ne treba javno politički eksponirati u obimu koliko to nije neophodno. Od tog vremena mi smo se s Milivojem Kundakom veoma zbližili i on je postao i prijatelj i privrženik naše porodice. I mi smo prema njemu imali isti odnos i smatrali ga članom obitelji. U kuću dr Pišteljića doveo nam je profesora Akifa Šeremeta na stanovanje odmah po dolasku Šeremeta za profesora istorije u Realnu gimnaziju. Ni danas mi nije jasno kako je baš Milivoje Kundak doveo Šeremeta jer to pretpostavlja ili njihovo ranije poznanstvo ili da je neko Šeremeta uputio na Milivoja Kundaka. Kundak je stanovao u jednoj sobi u prizemlju, a u ostalim prostorijama naša porodica, dok je profesor Akif Šeremet stanovao u dvije sobe na tavanskom dijelu kuće.

Kada smo se poslije očevog penzionisanja preselili u Brijanovu ulicu s nama se preselio i Milivoje Kundak. Isto tako, s nama se u novom preseljenju u novi stan između fra Grge Martića i Mirka Višnjica ponovo selio i Kundak, gdje je uhapšen od vojnih organa septembra 1936. godine. U vrijeme velike provale, kada je u septembru 1936. godine uhapšen veći broj banjalučkih komunista, u sobi na mansardi policijski organi našli su neku knjigu Milivoja Kundaka i javili vojnoj komandi, koja je naredila njegovo hapšenje. Zatvorili su ga u Kastelu, ali mu nisu mogli ništa dokazati što bi ga teretilo. Iz zatvora su ga pustili, ali je uslijedio kućni pritvor u jednoj sobi hotela "Palas", odakle nije smio izlaziti. Tu je ostao sve dok nije stiglo naredjenje o premještanju po kazni u Makedoniju. Poslije kapitulacije jugoslovenske vojske u aprilskom ratu 1941. godine Milivoje Kundak se ponovo vraća u Banju Luku. Iz političkih razloga nije napredovao u činu jer je i dalje ostao kapetan, odnosno satnik nakon mobilizacije u domobranstvo. Po dolasku u Banju Luku pomovo se povezao sa banjalučkim komunistima i ilegalno radio.

Milivoje Kundak družio se s komunistima, odnosno bio povezan s komunistima u partijskom rukovodstvu. Među prvima u Banjoj Luci imao je radio aparat, koji su koristili zaduženi partijski drugovi za slušanje vijesti Radio Moskve. To redovno praćenje emisija vijesti na našem i ruskom jeziku koristilo se ne samo radi informisanja partijskog rukovodstva, nego i za politički rad. Policija je vodila evidenciju o vlasnicima radio aparata, ali nije mogla tridesetih godina ni pretpostavljati da se radio

aparatus Kundaka koristi za redovno praćenje i notiranje vijesti Radio Moskve.

Nikica se počeo baviti politikom još kao đjak Realne gimnazije u Banjoj Luci, gdje je i primljen u SKOJ.S kolegama je bio aktivan u đjačkom literarnom društvu "Mladost", koje je okupljalo naprednu omladinu viših razreda i vršilo politički uticaj i na omladinu nižih razreda. Na sportskom polju takav je uticaj vršio đjački nogometni klub "Balkan". U ovim društvima svoja prva organizaciona i politička iskustva sticali su oni mladi komunisti koje je politički izgrađivao profesor Akif Šeremet (Veselin Masleša, Fadil Maglajlić, Ekrem Maglajlić, Vilko Vinterhalter, Veljko Djordjević, Edo Kunštek, Safet-Fric Filipović i drugi) i generacija onih đjaka koji su iza ovih pristizali, među kojima je bio i moj brat Nikica.

Kao i u kući Josipa-Šoše i Ivice Mažara, i u našoj kući su se okupljali školski drugovi, a i politički aktivisti iz redova radničke omladine. Povezivao ih je zajednički politički rad. Majke Mažara i Pavlića bile su majke te revolucionarne omladine i svi su ih zvali "mama Mažar" i "mama Pavlić". Obje su razumjevale svoju djecu i davale im moralnu podršku odobravajući im njihov politički rad. Osim braće Mažar u našu su kuću stalno dolazili brojni drugovi: Vjekoslav Bakulić, Tone Filanović, Josip Rolih, Vilko Vinterhalter, Idriz Maslo, Slobodan Kokanović, Safet-Fric Filipović, Kasim Hadžić, Ruža Oljača, Ekrem Maglajlić, Munib i Dževad Maglajlić, Ševala Hadžić, Lepa Perović, braća Sola, Šefket Maglajlić, Mladen Paternoster, Osman Karabegović, Stojan Kovačević, Mirko Višnjčić i mnogi, mnogi drugi. Čest posjetilac je bio i Avdo Džumrukčić. Nije bilo dana da više drugova u kuću nije došlo.

U toku školovanja u višim razredima Realne gimnazije Nikica je u više navrata bio "na meti" nekih reakcionarnih profesora jer im je postavljao neka, po njihovom shvatanju je-retička, odnosno politički nezgodna pitanja. Tako je, naprimjer, na času vjeronauke u sedmom razredu gimnazije kateheti Pajiću postavio pitanje o egzorcizmu, odnosno tzv. "istjerivanju đjavola" u crkvi svetog Ive u Podmilačju kod Jajca. Takvo je pitanje i komentar odgovora monsinjora dr Pavao Pajića od strane Nikice katehetu razbjesnio. Zbog negiranja "Kristove nauke" o postojanju sotone i negiranja istjerivanja đjavola uz pomoć

tzv. svetih sakramenata Nikica je dobio slabu ocjenu iz vjeronauke, koja je ostala i za kraj školske godine. Morao je ići na popravni ispit iz vjeronauke, iz predmeta za koji se nije išlo na popravni ispit iz generacija i prije i poslije Nikičinog školovanja. Kapric katehete Nikica je morao platiti intenzivnim učenjem vjeronauke tokom cijelog ljeta jer se plašio da će ga i na popravnom nastojati da obori. Učio je gradivo VII razreda, a i vjeronauku iz gradiva prethodnih razreda. Sve to što je iz vjeronauke učio uz logičko rasuđivanje još više ga je učvrstilo u ateističkom opredjeljenju, što je sam često naglašavao. No, na popravnom ispitu nije bilo nikakvih teškoća jer mu je monsinjor Pajić postavio samo jedno pitanje: "Da li se krsti vodom ili čorbom? Pitanje je bilo na određen način provokativno. Ostalo je nejasno zašto je postavio jedno takvo pitanje, a ne pitanja iz gradiva? Da je postavio pitanje iz gradiva vjeronauke sigurno je da Nikica ne bi vjerske dogme, s obzirom da je od toga ovisila školska godina, pokušavao da negira.

Nikica je još kao đjak volio mnogo da čita, kako lijepu književnost, tako i sve ono što je širilo horizonte saznanja u svim oblastima. Afinitet za čitanjem razvio se u sposobnost lijepog izražavanja, kako u govoru tako i u pisanju. I sam je u srednjoj školi pisao pjesme i priče, što će nastaviti i u toku studija. Sve je to bio izraz njegovih literarnih predispozicija i širokog interesovanja za raznovrsnu literaturu. To ga je i opredjelilo još u srednjoj školi da kazuje članovima porodice i prijateljima da se želi baviti žurnalistikom i publicističkim radom. Da bi stekao šira saznanja iz društvenih nauka za svoj budući poziv publiciste opredjelio se za studij prava, a ne filozofskih nauka.

Koliko mi je poznato, pisao je za "Pečat" i saradjivao u zagrebačkom "Jutarnjem listu". Javljao se napisima u studentskim listovima i beogradskom dnevniku "Politika". Sjećam se njegove priče "Očev sanduk", koju je objavio u toku studija, inspirisanu vojničkim sandukom našeg tate. Sanduk je bio posebna dragocjenost i takoreći svetinja očeve sobe jer je samo otac za njega imao ključ. U njemu je smjestio svoju dokumentaciju i sve ono do čega mu je posebno stalo držeći ga zaključanog, van domašaja znatiželje ukućana. Znam da smo kao djeca razmišljali šta sve to tata drži u svom sanduku, koga je otac otvarao i zatvarao kad niko nije bio prisutan.

Prvi i glavni kritičar Nikićinih literarnih i drugih tekstova bila je mama. Sve što je napisao pročitao je mami, bez obzira da li se radilo o literarnim tekstovima ili onim tekstovima koji su imali politički sadržaj. Pred njom je mogao da čita i ono što je bilo namjenjeno za skojevski i partijski rad jer je mama znala da je komunista i davala mu podršku za njegov rad, uz majčinska upozorenja da bude pažljiv. Prema maminom reagovanju procjenjivao je da li je pisanje razumljivo i dobro, ili treba vršiti neke korekcije, odnosno izmjene i dopune. Ona je znala o njegovom radu sve, što drugi članovi porodice nisu.

Otac je malo znao o njegovom političkom radu, ali je taj obim naslućivao. Iz roditeljske brige ponekada ga je i ružio što kasno dolazi kući. Jednostavno rečeno, plašio se da njegov Nikica ne postane meta policijskih organa režima, a bile su mu dobro poznate kakve sve istražne metode primjenjuje policija. Bojeći se za sina, jednom je prilikom stavio primjedbu: "Rekli su mi da si ti crveni!". Ne mnogo iznenađen pitanjem, Nikica je odgovorio: "I tvoj se Radić bori za panslavizam!". Na ovome se razgovor i završio. Budući da sam tu bila prisutna, primjetila sam na tati njegovu zabrinutost; u sebi je opravdavao njegovo političko opredjeljenje, mada to javno nije priznavao, odnosno nije htio da se to vidi. Zbog toga ništa nije ni odgovorio, mada bi po nekom drugom pitanju javno dao do znanja kakav je njegov stav. Tata je vodio i bilo mu je drago što u kuću dolaze brojni Nikićini drugovi, koji su u krugu kuće davali do znanja da su opoziciono opredeljeni prema političkom režimu. Sve te drugove primao je u kući kao vlastitu djecu.

Ja sam tada prvi put čula za pojam panslavizam, koji tada nisam razumjevala. Kasnije mi je Nikica objasnio ovaj pojam u smislu da su svi Slaveni braća, koji kao djevojčica nisam sasvim dobro razumjela, ali mi se kao riječ svidio. (2)

Bilo je to u vrijeme šestojanuarske diktature, godinu ili dvi-

(2) Paula Ješe, rođena Pavlić, rodila se u Bos. Kostajnici 2. jula 1919. godine, kao i najmladji Dane 3. marta 1921.

je prije očeve smrti (23.septembra 1932.godine).

Nikica je maturirao u Realnoj gimnaziji 1930.ili 1931.godine.U to je vrijeme u Banju Luku došao ljekar dr Miloš Aranicki,koji je radio u Higijenskom zavodu i honorarno predavao u Realnoj gimnaziji predmet higijenu.Stanovao je kod medicinske sestre Vice,preko puta Bolnice u našem neposrednom susjedstvu u Brijanovoj ulici.Pošto smo imali dvorište sa većom baštom mogli smo držati i kravu,koja je za nas ekonomski mnogo značila jer osim tatine penzije nismo imali drugih prihoda,a trebalo je obezbjediti egzistenciju velikoj porodici i finansijska sredstva za školovanje većeg broja djece: Nikica, Stjepan-Pipo,Marica,ja i Dane.(3) Trebalo je obezbjediti sredstva da bi se Pipo školovao u Sarajevu,a Nikica studirao u Zagrebu,a to se moglo uz velika odricanja,te smo stalno živjeli u veoma teškim materijalnim prilikama.

Poslije prvog razreda Srednje tehničke škole u Sarajevu,u toku školskih ferija Stjepan-Pipo se teško odlučio da se vrati na dalje školovanje u Sarajevu jer su mu ovdje u Realnoj gimnaziji u petom razredu bili njegovi najbolji drugovi.No,nastavio je školovanje i bio dobar djak,mada je te godine jednom zaplakao u trenucima emocionalnog pražnjenja.

Imao je izuzetan dar za crtanje i projektovanje.Njegovi su projekti Sokolski dom u Sarajevu,Ženski internat u ~~Sarajevu~~ ^{Kra-} ~~gajevu~~ i još neki.U Banjoj Luci radio je plakate za radničke priredbe,predavanja KAB-a,klišee za "Narodnu pravdu",klišee za pisane parole itd.Kao djak Srednje tehničke škole u toku jednog školskog ferija u Banjoj Luci je primljen u SKOJ,a po završetku školovanja i u KPJ.Zbog svojih političkih uvjerenja i političke aktivnosti nekoliko puta je uhapšen.To su bili razlozi zbog kojih nije mogao naći zaposlenje poslije završetka školovanja u Sarajevu,mada je potreba za tehničarima bila velika.Zbog obimnih preduzimačkih poslova i potrebe za tehničarima zaposlio ga je Bešlagić,ali ga je i on otpustio nakon jedne veće tuče sa Ljotićevcima u Gajgerovom gaju.Tada su na skojev-

-
- (3) Marica je rođena 5.avgusta 1914.godine,a Stjepan-Pipo 16.juna 1916.godine.Stjepan-Pipo rođen je u Pribiniću kod Teslića.U Banjoj Luci je završio osnovnu školu i četiri razreda Realne gimnazije.Zbog dispozicija za crtanje i tehničke nauke uopšte nastavio je školovanje u Srednjoj tehničkoj školi u Sarajevu,koje završava 1934/35.godine.

ce i članove KPJ nasrnuli Ljotićevci. Došlo je do fizičkog obračuna. Ljotićevci su, naime, tada i kasnije uvijek napadali na napredne omladince kadgod su smatrali da svojom brojnošću u datom momentu i oboružanošću za tuču mogu spriječiti neku politički naprednu manifestaciju, okupljanje napredne omladine i slično. Uvijek su u takvim akcijama uživali naklonost policijskih organa. Tako je bilo i ovog puta, kada su uhapšeni Stjepan Pavlić, Ivica Mažar i još nekoliko članova SKOJ-a ili KPJ.

Poslije izlaska iz zatvora Bešlagić ga više nije htio primiti na posao. Stoga je Stjepan-Pipo otišao na rad u Sisak kod inženjera Bauera u tehničkom odjeljenju Kotarskog načelstva. Tamo je nastavio politički rad povezujući se sa drugovima koje je poznavao Nikola-Nikica Pavlić. Međutim, nije mi poznat njegov politički rad u Sisku izuzev detalja da je obavjestio Ivana Gošnjaka o planiranom hapšenju te je Gošnjak uspio da se blagovremeno skloni.

Pipo se u Banju Luku vratio 1938. godine i zaposlio kod inženjera Vulića. Vulić ga je primio mada je znao da Pipu Uprava policije vodi u evidenciji kao komunistu. Šta više, upozorili su ga da je zaposlio opasnog komunistu, no on se na takve intervencije nije obazirao jer ga je Pipo interesiorao kao dobar radnik i veoma sposoban tehničar. Pored raznih drugih građevinskih poslova sa inženjerom Vulićem radio je na izgradnji vojnih objekata u Volinji kod Dobrljina, uključujući i rezervoare za gorivo. Ugošćavanjem nadzornih organa, Vulić ih je takoreći podmitio da zamire što je na ovim poslovima angažovao komunistu Stjepana Pavlića. Kroz rad je ing. Vulić zavolio Pipu. Poveo ga je sa sobom kada je 1941. godine krenuo za Split. Vulić je bio veoma pošten i politički lijevo orijentisan čovjek. Aleksandar Vulić se i oženio sa djevojkom iz partizanske porodice Čičinšajn.

Spomenula sam da je Nikica dao vezu Pipi za političko povezivanje sa komunistima u Sisku. Komuniste u Sisku poznavao je ne samo zbog povezanosti s nekima na Univerzitetu u Zagrebu, nego i zbog rada u Sisku. Naime, tamo je neko vrijeme i stanovao jer nije imao sredstava za plaćanje troškova boravka i studija u Zagrebu. Boraveći u Sisku, išao je na predavanja u Zagreb i vraćao se nazad. Stanovao je kod Vladečića, kuma porodice Mažar, a prijatelja našeg oca. Kod njih je stanovao i hranio se, a za kompenzaciju instruirao je njihovog sina. Vladečić je o Nikici najpoh-

valnije govorio ističući da ga svi vole kao člana najuže porodice. Svakodnevno putovanje u Zagreb na predavanja bilo je veoma naporno. Premda je bio i u Zagrebu i u Sisku uključen u politički rad, nije prekidao ni politički rad u Banjoj Luci. U Sisku je bio politički angažovan u radu Sisačkog akademskog kluba, poznatog po skraćenom nazivu SAK. Od tog vremena i kasnije do 1936. godine u Banju Luku su mu sa područja Kostajnice dolazili Nikola-Nina Maraković, Tomo Bajalica, Josip Zmazek i još neki drugovi, koji su dolazili k nama kući. Neke od njih koji su k nama dolazili tada smo prvi put i vidjeli. U kuću smo ih primali kao i ostale banjalučke drugove. Znam da je u periodu 1934-1936. godine išao na neke sastanke pod vidom simultanki. Oni koji su dolazili bili su iz starijih i mlađih generacija, razumije se u ocjenjivanju polazeći od toga da li su bili stariji ili mlađi od Nikice. Politički je bio povezan sa brojnim partijskim drugovima u Hrvatskoj. Nikičin dobar drug i prijatelj bio je Maks Baće, a isto tako bili su Jakov Blažević i Vladimir Bakarić.

Nikica je neko vrijeme stanovao i u Zagrebu, ilegalno u Studentskom domu u Runjaninovoj ulici. Jednom sam ga u ovom domu i ja posjetila. Tamo je u Zagrebu od nekih drugova dobio nadimak "Crnac" jer je jeo pretežno crni kruh. Ne sjećam se detalja, ali se sjećam kako mi je pričao o nekim većim akcijama na političkom polju, u kojima je i sam najizravnije bio uključen, oko demonstracija zbog policijskog ubistva studenta Srzentića.

Ilegalno boravljenje u Studentskom domu nije dugo trajalo jer se vratio u Banju Luku i ovdje pripremao ispite. Povremeno je išao u Zagreb na neka predavanja i polaganje ispita. I u toku boravka u Banjoj Luci nije prekidao veze sa drugovima na području Kostajnice, sa SAK-om i drugovima u Sisku, a osobito političkim drugovima u Zagrebu. Stalno je bio na neki način angažovan tako da skoro i nije imao slobodnog vremena da se bavi ičim drugim, već pretežno političkim radom. Lično je smatrao da u svakom radu treba da postoji politički sadržaj i da ne treba zapostavljati čak ni male zadatke, koji na prvi pogled ne izgledaju da su baš tako značajni.

Poznato mi je da je u ime partijskog rukovodstva kontaktirao sa predstavnicima građanskih stranaka u opoziciji, posebno sa dr Brankom Čubrilovićem i potom Dušanom Kecmanovićem. U to je vrijeme proto Kecmanović bio u nemilosti režima zbog

potpisivanja Zagrebačkih punktacija. S njima je posebno kontaktirao u vrijeme priprema za izbornu kampanju za petomajske izbore 1935. godine. S njima je imao kontakte i u vezi obrazovanja Lige za mir i slobodu 1936. godine i akcije protiv olimpijade u Berlinu.

Kada su uslijedile provale krajem 1935. godine u Sisku, a potom i u Zagrebu i širom Jugoslavije na Nikici se nije opazala neka posebna zabrinutost, mada nam je govorio kako zagrebačka policija strahovito muči uhapšene komuniste, od kojih su neki i podlegli. Šta više, Nikica je još više radio. Nastavio je kontakte sa drugovima koji nisu bili zahvaćeni provalom. Išao je na područje Kostajnice i u Banju Luku su dolazili Nikola Maraković i Josip Zmazek. Linijom KAB-a bio je povezan i sa studentima članovima KPJ sa područja Bihaća, Bos. Krupe i Bos. Novog.

Zbog ove povezanosti i brojnih kontakata nije bio ravnodušan kad je čuo da je na području Kostajnice uslijedila provala jula i avgusta 1936. godine. S obzirom da je na području Kostajnice došlo do hapšenja masovnijih razmjera, bilo je neizvjesno kakvo će držanje imati oni koji su bili povezani s Nikicom. Iz tih je razloga i otputovao za Beograd, gdje je stanovao na konspirativnoj adresi. Još prije toga nam je rekao da će se prihvatiti mjesta dopisnika lista "Politika" iz Pariza.

Preko Popovićeve dobivali smo pisma od njega. Krajem avgusta izvršen je pretres našeg stana. Tražili su Nikicu. Bratovom neopreznošću našli su Nikičinu ilegalnu adresu u Beogradu i radio vezom zatražili njegovo hapšenje. Dovedi su ga u Banju Luku početkom septembra i smjestili u istražni zatvor Uprave policije u Banjoj Luci. Iz zatvora je uspio da pobjegne, ali su ga ubrzo uhvatili, u toku istog dana. Uslijedila su mučenja u toku isledjivanja, a naročito od dolaska zloglasnih agenata Šopreka i Cividinija. Negdje oko 10. septembra 1936. godine u Banjoj Luci je pao snijeg. Njemu u ćeliji s betonskim podom nisu dozvoljavali ni sako da stavi. Spavao je vezanih ruku nag u gornjem dijelu na betonu. Bio je to nastavak mučenja u toku istrage od strane Šopreka i Cividinija. O ovim mučenjima izvještavao nas je policajac Milan Banjac. On mu je nastojao pomoći onoliko koliko je mogao, ali ga nije mogao zaštititi od daljih mučenja i uslova u kojima se nalazio. U ovom je zatvoru Nikica dobio prvo suhu, a potom vodu podrebricu, ali patološkim ličnostima Šopreku i Cividiniju

da prekinu ili ublaže istragu. I pored svih nepodnošljivih bolova Nikica ništa nije priznavao.

Bolestan je iz Banje Luke upućen u Glavnjaču, a potom u kaznionicu Sr. Mitrovice. Na robiji se stanje pluća još više pogoršalo jer je nastao proces na plućima, TBC lijevog plućnog krila. S robije se vratio sa otvorenim kavernama. Na robiji ga je liječio neki Rus, koji je uhapšen kao sovjetski obavještajac. No, na robiji nije moglo biti ni govora o njegovom liječenju. I pored bolesti, na robiji je ostao svo vrijeme na koje je bio osuđen.

Nakon veličanstvenog dočeka koji su mu komunisti i ostali građani Banje Luke priredili na željezničkoj stanici poslije povratka sa robije u proljeće 1938. godine, morao je odmah pristupiti liječenju. Ftizijatar dr Čović uputio ga na liječenje u sanatorij. Primio je pneumotoraks, koji nije uspio. Naime, izvršili su plastiku pluća i izvadili neki živac, tako da ovo plućno krilo nije više radilo. Zbog toga je desna strana pluća bila povećana. Posljedica svega toga bila je da mu je oslabilo i srce. Posljedice hapšenja za njegovo zdravstveno stanje bile su katastrofalne. Otišao je zdrav u zatvor, a vratio se kao težak bolesnik. Na liječenju je bio u sanatorijumima Topolšćici i Golniku.

Pošto nije imao finansijskih sredstava za liječenje, pomogla mu je partijska organizacija. Klub akademičara KAB organizirao je priredbe da bi se mogla prikupiti finansijska sredstva za njegovo liječenje u sanatoriju.

Premda je bio težak plućni bolesnik ipak nije prestajao sa radom. Istovremeno je pripremao ispite za dovršetak studija na pravnom fakultetu, a i politički radio u obimu koliko je mogao dati. Ništa ga nije moglo pokolebati da istraje u radu, a političku aktivnost smatrao je osnovnim sadržajem svog života, dijelom samog sebe. Ubrzo je, 1939. godine, završio i studij. Kao komunista u Banjoj Luci nije mogao dobiti posla.

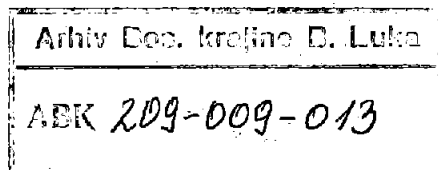
U vrijeme kada je Nikica bio pred Državnim sudom za zaštitu države u Beogradu, u martu 1937. godine, održan je proces pred Okružnim sudom u Banjoj Luci uhapšenim komunistima iz Bos. Kostajnice. Grupu uhapšenih iz Kostajnice besplatno je tada branio advokat Rade Pribičević, koji je u vrijeme priprema za odbranu i u toku procesa stanovao u našoj kući. Dolazak Pribičevića u naš stan bio je na liniji veze koju je Nikica imao sa grupom komunista iz Kostajnice.

U vrijeme kad je Nikica dovršavao studij u Zagrebu je na nekom od fakulteta studirao i Edo Kunštek poslije povratka iz SSSR-a. Nikica nije htio s njim ni da se vidi. Neposredno poslije povratka Kunšteka iz Sovjetskog saveza, negdje u 1936. godini, mislim u toku ljeta, Kunštek je tražio da se sastane s Nikicom. Nikica je odbio da se uopšte s njim vidi jer je bio uvjeren da je Kunštek izdao interese i Partije i radničkog pokreta u cjelini. Šta više, smatrao ga je agentom provokatorom. Nikica i Edo Kunštek poznavali su se od ranije i Nikica je znao da je Kunštek bio i na nekoj od visokih partijskih ili skojevskih funkcija. Međutim, dobio je obavještenje da Kunštek poslije povratka daje antikomunističke izjave. Iz tih je i razloga odbio da se s njim sastane. Tada smo, naime, stanovali u neposrednom susjedstvu pošto je kuća oca Ede Kunšteka, stolara Antona Kunšteka u ulici fra Grge Martića, bila u blizini naše. Otišla sam kući Ede Kunšteka da mu saopštim da Nikica ne želi da se s njim nađe. Kunštek me tada izvjesno vrijeme zadržao pričajući mi negativno o SSSR-u. Ni sada mi nije jasno iz kojih je razloga o tome baš meni pričao.

Poslije završetka studija Nikica je nastojao da se negdje zaposli. U međjuvremenu je politički radio i instruirao djake, među njima i Sidu Jelić. Međutim, ubrzo je putem političke veze dobio zaposlenje, ali u Glini. Profesorica Rajačić u Banjoj Luci, tada član KPJ, imala je brata advokata u Glini. Advokat Rajačić ga je zaposlio u svojoj advokatskoj kancelariji. U Glini je ostao od 1939. godine do aprilskih dana 1941. godine, uključujući se tamo u partijski politički rad.

11. novembar 1978. godine
Banja Luka

Paula Ješe - Pavlić
(Paula Ješe - Pavlić)

Sjećanja PAULE JEŠE - PAVLIĆ.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-009-013

(N A S T A V A K)

Nikica je imao veoma široka politička poznanstva, a stalno je stvarao sve nova. Poznanstva je sticao u Banjoj Luci, Zagrebu, Beogradu, Sisku, svuda gdje je išao. Tako se u Sanatoriju u Topolšćici upoznao sa vojvodjanskim političarem Vasom Stajićem. Veze s građanskim političarima u opoziciji ostvarivao je po partijskom zadatku, odnosno zaduženjima dobivenim od Mjesnog komiteta KPJ. Pored kontakata sa dr Brankom Čubrilovićem i protom Dušanom Kecmanovićem ostvarivao je kontakte i sa liderom HSS u Banjoj Luci dr Filipom Čondrićem, a i sa Kostom Majkićem, koji se takodje priključio opoziciji. Ti su kontakti bili naročito intenzivni u pripremama za izbore 1935. i 1938. godine. Na sastancima političara iz Udružene opozicije nastupao je kao predstavnik KPJ, a oni su bili dosta česti, naročito u periodu 1935-1936. godine, a i kasnije, kada se vode razgovori o okupljanju progresivnih političara na liniji politike Narodnog fronta, koju je Partija zagovarala. Medjutim, niti jedan o ovakvih sastanaka nije održan u našoj kući, već kod ovih političara, kako nam je o tome Nikica govorio.

Mama je primjećivala intenzivnu aktivnost Nikice i imala puno razumjevanje za sve što on radi. (4) Bio je on njen najomiljeniji sin. Bojala se samo da ne bude uhapšen, mada mu nikada nije stavljala po tim pitanjima nikakve primjedbe. Nikićini, Pipini i Danini drugovi bili su i njena djeca. Kuća skoro nikada nije bila prazna od posjeta. Teško ih se sada svih sjetiti. Osim onih koje sam spomenula, dolazili su: Tomaš Perović, Ranko Šipka, Vaso Butozan, Boro Ilić, Ferid Hasanbašić, Milan Ličina, Rađe Ličina, Milorađ Gajić, Veljko Djordjević, Bogdan Jerković, Muhamed-Muša Hasanbašić, Zvonko Dragomanović, Ljubo Babić, Slavko Odić, Nedžib Demirović, Munib Maglajlić, Rudi Kolak, Radomir Skakić i drugi. Sa Pipom su naročito bili povezani Nedžib Demirović i Munib Maglajlić, koji su često dolazili. Kuća je, dakle, bila puna Nikićinih, Pipinih i Daninih drugova.

(4) Katarina Pavlić, rođjena Medić, rodila se u Kiseljaku 29. maja 1891. godine. Udala se za Danu Pavlića, 24 godine starijeg od sebe, 1910. ili 1911. godine.

Nikica se družio i sastajao sa Slavišom Vajnerom, tada simpatizerom Partije. Po dolasku u Banju Luku stanovao je u istom stanu sa dr Milošem Aranickim, svojim drugom iz Zagreba jer su zajedno radili u Higijenskom zavodu. Poslije jednogodišnjeg boravka u Banjoj Luci dr Miloš Aranicki premješten je negdje u Srbiju ili Vojvodinu, a u stanu je ostao Slaviša Vajner. U Banjoj Luci se i oženio sa profesoricom u Realnoj gimnaziji.

Nikica je naročito volio diskutovati s Milošem Popovićem o raznim teorijskim pitanjima marksizma. Razgovori su obuhvatali različita pitanja iz političke ekonomije, filozofije, sociologije, a naročito politike. Miloš Popović je na razgovore s Nikicom često dolazio u našu kuću. Nikica je visoko cijenio Miloševo poznavanje marksizma. Diskutovali su često o onome o čemu su obojica pisali.

Nikica je impored intenzivnog partijskog rada nalazio vremena za čitanje. Interesirala su ga sve društvene nauke, a naročito filozofija. Želio je da upozna filozofiju daleko šire, a naročito francuske materijaliste, zatim filozofska učenja Kanta, Fojerbaha, Hegela i savremeniju filozofiju. Čitao je studiozno sa podvlačenjima i stavljanjem vlastitih primjedaba na marginama knjiga. Klasici marksizma bili su, međjutim, njegova preokupacija. Zbog čitanja literature učio je i jezike. Pored njemačkog i francuskog jezika, koje je učio u toku školovanja, učio je engleski i ruski jezik.

Često je odlazio u Beograd. Da boravljenje u Beogradu ne bi bilo sumnjivo, upisao se na Filozofski fakultet Beogradskog univerziteta. Nisam sasvim sigurna da li je upisao studij jezika ili čistu filozofiju.

Kad je Pipa odlazio u Sisak dao mu je Nikica veze, odnosno uputio s kim treba da se poveže. Pipa je tamo politički radio povezujući se s Dragom Desputom, Franjom Kneblom (danas generalom JNA) i dr.

Stjepan-Pipa je imao dosta problema u toku školovanja u Sarajevu, ali ne u samoj nastavi, već u Napretkovom konviktu, gdje je politički smetao prefektu popu Čeliku, koji je poslije drugog svjetskog rata bio biskup u Banjoj Luci. Želio je da ga se otarasi iz konvikta jer je bio "politički nepoćudan" jer nije prihvatao neke nehumane postupke, oponirao prefektu i uticao na kolege u konviktu. Tražio je razlog da ga isključi. Prilika

mu se pružila kad su poslije tatine smrti nastale teškoće oko prenosa penzije na majku. Nismo imali sredstava ni za život i molili smo upravu Napretkovog konvikta da situaciju uvaži dok ne pristigne penzija. Međutim, naši opravdani razlozi nisu prihvaćeni i Pipo je bio prosto izbačen iz konvikta na ulicu. Takvu su priliku jedva čekali. Pipo je spavao kojekuda, najčešće u čekaonicama, da bi mogao i dalje pohađati nastavu. Bio je to inat popa Čelika. Mama je nekako sakupila potreban novac i poslala upravi konvikta, novac koji je za internat Pipo bio dužan i novac za dalje izdržavanje. Međutim, mada je Napretkov konvikt primio novac za izdržavanje Stjepana-Pipe Pavlića, nije ga nazad primio, a novac su zadržali. Na traženja su se oglušili i tek kada je mama pripretila da će sudskim putem tražiti vraćanje novca, novac je dobiven.

I poslije odlaska na rad u Glinu Nikica nije prekidao veze s Banja Lukom. Povremeno je dolazio u Banju Luku i politički kontaktirao s političkim drugovima. Prosto rečeno, on nije mogao bez političkog rada jer je politički rad bio sadržaj njegovog života. Svaki njegov dolazak za porodicu je bio svečani trenutak. U kući smo živjeli mama, Dane i ja. (5) U našu kuću nisu prestajali da dolaze Nikićini, Pipini i Danini drugovi. Razumije se da je posjeta bilo više kad su se u Banjoj Luci nalazili Nikica i Pipo.

-
- (5) Dane Pavlić rođen je u Kostajnici 3. marta 1921. godine. Osnovnu školu i niže razrede Gimnazije završio je u Banjoj Luci. Zatim je pohađao i završio Zanatšku školu. U Zagrebu je zatim završio prvi razred Srednje tehničke škole. Drugi razred nastavlja u Banjoj Luci, gdje ga zatiče i drugi svjetski rat. Iz drugog razreda Srednje tehničke škole odlazi u partizane 1941. godine.

Paula-Ješe Pavlić

(Paula-Ješe Pavlić)

Arhiv Banja Luka

ADK 209-009-013